

ПРОБЛЕМА ЖІНОЧОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ ТОНІ МОРРИСОН «УЛЮБЛЕНА»

У статті досліджується проблема жіночої ідентичності в романі Тоні Моррісон «Улюблена». На прикладі головних героїв аналізується зв'язок між особистісною, соціальною, етнічною та національною ідентичностями. Крізь призму ролі рабини досліджується проблема самоідентифікації. А через самосвідомість та стосунки доньки з матір'ю відбувається розвиток особистісної ідентичності.

Ключові слова: ідентичність, культурна самостійність, соціалізація, рабство, материнство.

В статье исследуется проблема женской идентичности в романе Тони Моррисон «Любимая». На примере главных героев анализируется связь между личной, социальной, этнической идентичностями. Сквозь призму роли рабыни исследуется проблема самоидентификации. А через самосознание и отношение дочери с матерью происходит развитие личной идентичности.

Ключевые слова: идентичность, культурная самостоятельность, социализация, рабство, материнство.

The article deals with the problem of women identity in the novel «Beloved» by Tony Morrison. The relationship between the personal, social, ethnic and national identities analysed on the example of the main characters. The problem of self-identity researches through the prism of the slaver's role. And the development of the personal identity comes through the self-consciousness and the relationship between mother and daughter.

Key words: identity, cultural independence, socialization, slavery, motherhood.

В останні роки в гуманітарних науках відбувається вражаюче зростання спроб осмислення проблеми ідентичності у сучасному соціумі, яке спричинене процесом глобалізації. Як зауважує відомий британський соціолог З. Бауман, «ідентичність» стає призмю через яку розглядаються, оцінюються й вивчаються багато важливих рис сучасного життя» [1, с. 176]. У сучасному світі пошуки ідентичності, суб'єктивізація та індивідуалізація стикаються із зростаючими труднощами, перетворюються на найактуальніше життєве завдання людини та проблему наукового дискурсу. Як пише Г. Люббе: «Ідентичність – це відповідь на питання про те, хто ми такі» [3, с. 109].

Проблему ідентичності досліджували багато науковців, зокрема Е. Еріксон, Ч. Тейлор, Е. Фромм, П. Гнатенко, В. Павленко та інші. «... Ми починаємо, – писав Еріксон, – теоретично осмислювати питання ідентичності саме в той період історії, коли вони стають реальною проблемою ... Дослідження ідентичності в наш час стає таким стратегічним завданням, яким за часів Фрейда було вивчення сексуальності» [5, с. 272-273]. Поняття «ідентичність» у роботах Еріксона вказує передусім на факт постійного перебування тим самим, буття кимось, хто тотожний з собою в минулому, хто тотожний зі своїми колишніми ідентифікаціями, діями, переживаннями. Інакше кажучи, це поняття вказує на безперервність у часі, самототожність і цілісність свого існування в часі, безперервність

певних психологічних характеристик і особливостей. Ідентичність не є щось статичне й інваріантне, а навпаки, це постійно поновлюваний рух і взаємодія з іншими та мінливим світом.

Художня література також звертається до проблеми ідентичності і вводить її в тематику художніх творів, у яких відбувається пошук, апробація та обговорення нових художніх концепцій, опертих на проблематику ідентичності. Тоні Моррісон – найвидатніша афро-американська письменниця ХХ ст., лауреат Нобелівської премії 1993 року, також порушувала проблему ідентичності у своїх романах. Творчість Тоні Моррісон привертає щораз більшу увагу сучасного літературознавства. Багато українських та зарубіжних дослідників цікавилися та досліджували її романи, наприклад, Р. Девідсон, Д. Н. Дювалл, Ф. Пейдж, П. Бйорк, Т. Денисова, О. В. Піскун, С. А. Пухната та інші. У романах Тоні Моррісон знаходимо екзистенціальну історію і водночас відображену в історичному ракурсі свідомість американського негра. Авторка позиціонує і досліджує людину як унікальну духовну істоту, що здатна до вибору власної долі.

Роман «Улюблена» яскраво висвітлює проблему ідентичності. Впевнений пошук власної культурної самостійності, пошук соціальної та особистої ідентичності – ось основні теми роману, які розкривають філософсько-естетичне спрямування творчості письменниці. Ніщо не є більш безглуздим, ніж втрата

ідентичності – в культурі, особистому житті, і ніщо не викликає сильнішого бажання розповідати і міфологізувати, надаючи сенс відірваним, хаотичним осколкам втрачених ідентичностей. На думку П. Бергер і Т. Лукмана, «ідентичність є феноменом, який виникає з діалектичного зв'язку індивіда з суспільством» [2, с. 98], адже людина стає членом суспільства, зберігаючи свою унікальність завдяки наявності певних індивідуальних рис, що й формують її ідентичність.

Тоні Моррісон представила для нашого усвідомлення ідентичність кожної окремої особи в контексті суспільства. Вона наголосила, що первинним механізмом формування ідентичності є соціалізація, яка зумовлена тим, що людина визнає усвідомлені чи неусвідомлені норми, стандарти чи вимоги груп, до яких вона належить через свій статус соціальної істоти. Головна героїня роману «Улюблена» Сет репрезентувала звичайну рабину, що потрапила в незвичайні обставини і вирізнялася своєю неповторною долею. Вона зоставалася нормальною, поки ролі, які вона обирала, відповідали тим численним колективним ідентичностям та «розміщенням». Як і решта героїв, Сет мала низку ролей-ідентичностей: жінка, матір, рабinya. Крізь призму ролі рабині Тоні Моррісон порушує проблему самоідентифікації, яка є пов'язаною з історією рабства. Багато людей шукають своє коріння. Більшість може простежити історію свого роду на декілька поколінь, проте випадок афроамериканців зовсім інший. Перш за все тому, що їх історія – це історія рабства, а таке не швидко стирається з пам'яті.

Роман «Улюблена» – це гіркий літопис рабства та його наслідків, це роздуми над сутністю буття чорної Америки, її духовного та морального обличчя. Т. Моррісон стверджує, що таке історичне явище, як рабство, залишило глибокий слід в американській літературі. Жанр оповіді раба був першим жанром у прозовій літературі афроамериканців, він допомагав їм у знаходженні шляхів до ідентичності в Америці білих та впливав на появу та удосконалення літератури чорних у наступні віки. Тоні Моррісон пише про рабство так, наче хоче, щоб читач відчув його. Вона віднаходить найчутливіший нерв у сприйманні рабства, про яке вже стільки написано, в якому не можна жити і яке не можна забути, яке на віки залишилося з тими, хто його пережив, і з їхніми нащадками. «Скажи мені», – звертається Поль Ді до сусіда. «Скажи тільки одне: скільки негр має терпіти? Скажи, Штампа, скільки?». «Скільки зможе»¹, – була відповідь [4].

«Рабство жахливе для чоловіків, але воно набагато страшніше для жінок. Оскільки до загального тягаря, додаються несправедливість, страждання та приниження, що трапляються тільки з жінками» [7, с. 460]. Для чорної жінки рабство – це подвійний жах, адже вона страждає як чорна і як жінка. У суспільстві чорна жінка була представлена як образ зла, символ сексуального об'єкту у думках білих людей. Вона не належала собі, білий господар міг зробити з нею все, що йому заманеться. Саме цю ситуацію описує Тоні Моррісон у епізоді, який торкається ще однієї жертви людського

насильства, дружини Штампа, який був змушений віддати її у злі обійми господарського сина. «Віддав за власною волею – в тому сенсі, що нікого не вбив, навіть самого себе, тому що його дружина вимагала, щоб він продовжував жити. А інакше, роздумувала вона, куди і до кого зможе вона повернутися, коли хлопчина насититься?» [4]. У романі письменниця зображує вольових, самостійних і незалежних афроамериканок, котрі можуть вижити в нестерпних умовах рабства, справитися і закласти свою власну культуру в несприятливих і жорстоких умовах домінуючої білої Америки.

У романі «Улюблена» Тоні Моррісон намагається через образ Сет ретранслювати владу рабства і його ефект на людство. Коли Сет хотіла втекти з рабства, білі люди відібрали в неї молоко, яке вона прагнула доставити своїй дитині. Але це не знищило Сет морально, їй вистачило мужності пережити цей жах, на відміну від її чоловіка Халле. Сет – це сильна і рішуча людина, вона стає взірцем, адже задля свободи своїх дітей вона наважилася на втечу без жодної підтримки, оскільки її чоловік безслідно зник.

Головними пріоритетами для Сет були діти, сім'я – це було основою її життя. Її любов до своїх дітей була безмежною, а прагнення захистити їх від рабства перетворило її на безстрашну та відчайдушну матір. Дізнавшись, що вчитель зі своїми людьми їде за нею та її дітьми, Сет намагається вбити дітей, вважаючи, що смерть набагато краща за життя в рабстві. «Я не могла допустити, щоб це все у мене забрали, щоб моя дівчинка або хто-небудь із моїх дітей жили під владою того учителя» [4].

У романі «Улюблена» тема материнства відображається крізь призму опору, боротьбу проти расизму та сексизму, де донька та матір вербалізують цю боротьбу. Сет намагається виконати свій материнський обов'язок незважаючи на все, її захисний інстинкт та відданість відображаються на фоні рабства.

Взаємини між матір'ю та донькою є однією з провідних тем у романі «Улюблена», а пошук власної ідентичності відбувається за допомогою матері, її досвіду, усвідомлення, спостерігається намагання думати «через матерів». Після того як Сет відправила своїх дітей до Бебі Сагз, вона почала планувати свою втечу. Вона поспішала до них, а особливо до своєї донечки «Я повинна була доставити дівчинці молоко. Ніхто ж не збирався годувати її своїм молоком. Ніхто не знав, коли її треба годувати і скільки їй треба, а вона ж сама не могла про це сказати» [4]. Але їй не вдалося доставити молоко до бажаної цілі, адже білі чоловіки відібрали його. Позбавивши Сет молока, вони забрали в неї щось більше, ніж просто здатність зберігати своє життя, вони зруйнували його. Саме це і трапилося з Халле, він бачив усе це, і побачене настільки вразило його, що він збожеволів, зламався, як хворостинка.

Одним з аспектів життя Сет, який Моррісон ретельно досліджує та інтерпретує у своєму романі, є «відібране молоко». Вона наголошує на зв'язку між матір'ю і дитиною через вигодовування і зображує руйнівний ефект, який спричиняється відсутністю цього. Життєдайна сила молока Сет символізує її

¹ Тут і надалі – переклад автора статті

материнство, її життя і її расу. Вона пишається своїм молоком, яке може підтримати життя її дитини.

Проте, за часів рабства, зв'язок матері та дитини слабне, і тому далеко не кожен афроамериканець знає свою маму. Візьмемо за приклад нашу головну героїню Сет, їй пощастило знати свою матір, але в її пам'яті залишився лише один спогад про неї – це шрам під груддю, який вона намагалася знайти після страти матері. Проте, на відміну від більшості афроамериканців, Сет чула розповіді про свою матір від Нан, жінки, яка доглядала за дітьми. Частина розповідей Сет давно вже забула, так само як і мову, на якій це розповідалося, але зараз вона так хотіла б усе пригадати.

Зв'язок матері та дитини відображається на двох інших персонажах роману – Бебі Сагз та Халле. Тут описується любов дитини до матері, адже не кожен двадцятирічний хлопець працював би без вихідних упродовж п'яти років задля того, щоб мама просто отримала можливість сісти і відпочити. Бебі Сагз оцінила цей вчинок фразою: «Чоловік – це всього на всього чоловік, і нічого більше ... А ось син – це вже і справді щось!» [4]. Цими словами авторка хоче наголосити на тому, що хоч більшість афроамериканців не знають своїх матерів, проте ті, хто отримав такий дар, цінують його понад усе. Не тільки матері можуть піти на відчайдушні вчинки заради дітей, але й діти можуть віддячити їм за подароване життя.

Так як Сет поспішала до своєї донечки в Цинциннаті, так і Улюблена розшукувала матір після свого повернення з потойбіччя. Їй потрібне було спілкування з мамою, «дівчина постійно крутилася поблизу Сет, намагалася не виходити з кімнати ... вона вставала вдосвіта, боячись пропустити Сет, і сиділа на кухні... а потім почала виходити з дому все далі і далі, щоб зустріти Сет на дорозі і з нею повернутися додому. Вона наче завжди боялася, чи повернеться до неї її старша подруга» [4]. Ця цитата з твору підкреслює прагнення Улюбленої ідентифікувати себе через стосунки з матір'ю. Адже процес розвитку особистісної ідентичності «починається десь за часів першої «справжньої» «зустрічі» матері й дитини – двох людей, що пізнають один одного через дотик і стає все більше змістовним у міру того, як розширюється коло важливих для індивіда осіб: знову ж таки від матері до всього людства» [6, с. 32].

У романі Тоні Моррісон наголошує на тому, як пов'язані расова ідентичність, сексуальність і насильство. Вона перетворила чорношкіру жінку, яка відмовлялася існувати за правилами білих, в символ нової культури. На прикладі образу Улюбленої автор показує, наскільки важливо для жінки усвідомлювати свою ідентичність. Улюблена відчувала себе бездомною, аж поки не потрапила до місця, де відчула себе рідною. Її переслідували жажливі спогади про темне, холодне місце, де її залишили саму, незнайомі обличчя, які плавали навкруги. Увесь час її вабило невиразне жіноче обличчя, яке колись їй посміхалося. З ним були пов'язані теплі та милі спогади, які поступово зникали. Із цим обличчям було пов'язано і щось жажливе, трагічне, і Улюблена повинна була знайти це обличчя і місце, до якого вона

належала, щоб дізнатися все про себе. Вона просила Поля Ді назвати себе на ім'я «Назви мене по імені. Будь ласка, назви! Я піду, якщо ти назвеш мене по імені» [4]. Їй важливо було знати, що вона жива, що її ідентифікують та знають її ім'я, адже це єдине, що може втримати її в реальності.

Проблема пошуку власного імені з'являється у романі неодноразово. Білі люди давали чорношкірим імена, як скаковим коням. Навіть у Милому Домі, де до рабів ставилися як до найманих робітників, всіх чоловіків називали Полями А, D, F. Герої роману змінюють свої імена під впливом ситуацій, які є ключовими для них. Наприклад, Штамп був Джошуа, аж до поки його хазяїн не забрав у нього дружину. А Дженні Уїтлов надала перевагу імені Бебі Сагз, так як називав її чоловік, а не так як було написано в її купчій. Хоча Містер Гарнер намагався переконати її в тому, що Місіс Бебі Сагз – не підходяще ім'я для вільної негритьянки, вона стояла на своєму, адже Сагз – це прізвище її чоловіка. Мати головної героїні роману Сет дала їй це ім'я неспроста, адже це єдина дитина, котру вона залишила в живих, усіх решта вона викидала, або залишала деінде. Вона залишила Сет у живих і назвала її на честь єдиного чоловіка, якого вона обіймала. Важливість чути і знати своє ім'я базується на розвитку особистісної ідентичності, яка ґрунтується на самосвідомості, включає ставлення до свого минулого, теперішнього і майбутнього.

Чорношкірі диференціюють себе за суспільним станом і груповою належністю, усвідомлюють своє місце у світі. А також вони усвідомлюють свою етнічну ідентичність, належність до афро-американської спільноти внаслідок спільності історичної пам'яті, спогадів про єдиних предків та емоціональних зв'язків з батьківщиною. Вони розуміють, що існують «кастові правила поведінки» для соціальної межі між расами і вони повинні демонструвати білим знання свого «місця» і бажання залишатися на цьому «місці». Навіть коли Сиксо з'їв шматок м'яса і учитель почав сварити його за це, він пояснив це так: «Сиксо сіє жито, вибираючи для нього найкращий клаптик землі, Сиксо обробляє і поливає землю, щоб у вас був кращий урожай. Сиксо поїть і годує Сиксо, щоб потім він міг принести вам якомога більше користі».

У романі «Улюблена» Тоні Моррісон описує те, як чорношкірі жили з постійним відчуттям страху, в атмосфері щоденного залякування і постійного побоювання. Саме в цьому і виражається соціальна ідентичність героїв роману. Сиксо ніколи не давала спокою думка, а чи справді вони є чоловіками? Чи їх називають так тільки на фермі і з дозволу Містера Гарнера? А якщо Містер Гарнер перестане їх так називати, чи залишаться вони чоловіками?

В центрі авторської концепції Тоні Моррісон стоїть образ та ідея чорношкірої жінки. А історична доля афро-американської літератури є такою, що відповідальною за збереження в ній культурного націоналізму виявляється саме жінка. Проблеми пошуків жіночої ідентичності, самовираження та спільності, які піднімаються у романі Тоні Моррісон «Улюблена», знаходять відгук у читачів світової спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Батман ; [пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева]. – М. : Логос, 2005. – 390 с.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности / П. Бергер, Т. Лукман // Трактат по социологии знания. – М. : Медиум, 1995. – 284 с.
3. Люббе Г. Историческая идентичность / Г. Люббе // Вопросы философии. – 1994. – № 4. – С. 108–113.
4. Моррисон Т. Возлюбленная [Электронный ресурс] / Тони Моррисон. – Режим доступа: <http://www.litportal.ru/genre39/author3765/read/page/1/book17275.html>.
5. Эриксон Э. Детство и общество / Э. Эриксон ; [пер. с англ. А. А. Алексеева / Изд. 2-е, перераб. и дополн.]. – СПб. : ИТД «Летний сад», 2000. – 416 с.
6. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис / Э. Эриксон ; [пер. с англ. / общ. ред. и предисл. Толстых А.В. / 2-е изд.]. – М. : Флинта : МПСИ : Прогресс, 2006. – 352 с.
7. Jacobs H. Incidents in the life of a slave girl / Harriet Jacobs // The Norton Anthology of literature by women / [ed. by Sandra M. Gilbert, Susan Gubar]. – New York, London : W. W. Norton & Company. – Second edition. – 1996. – P. 461–465.

© Коминська Н. І., 2011

Стаття надійшла до редколегії 07.06.2011 р.